

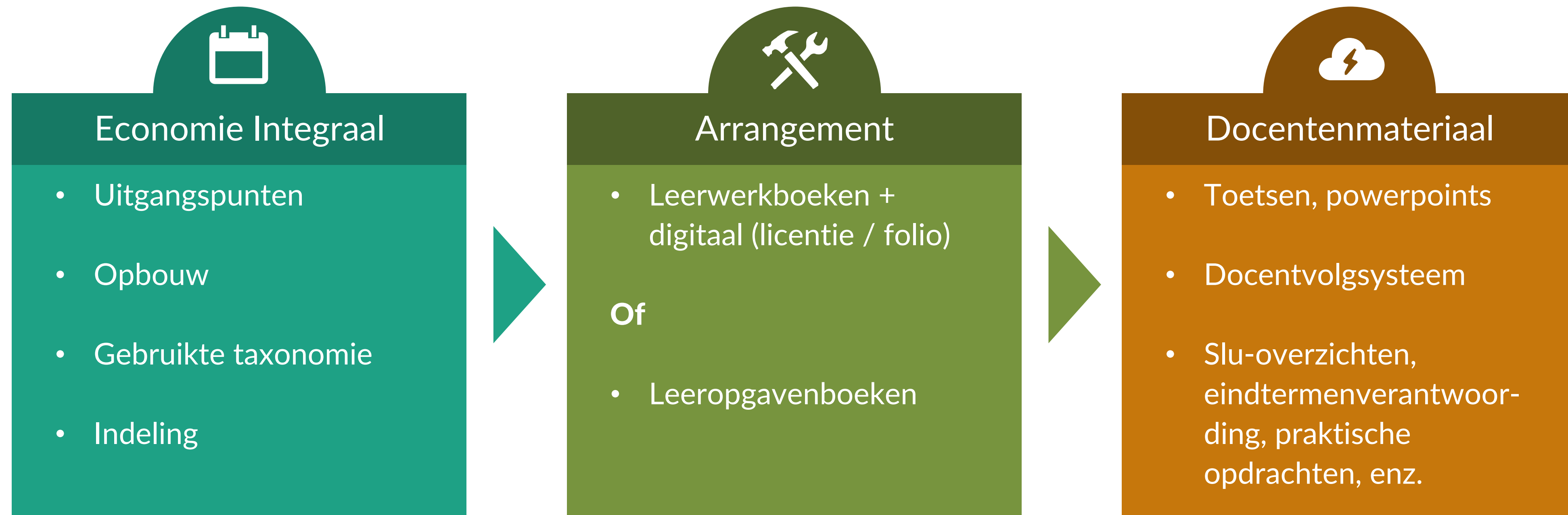
An aerial photograph of a large crowd of people walking on a floor with a complex, colorful geometric pattern of lines and shapes. A stylized illustration of a rocket ship with a green body, red nose cone, and orange fins is shown launching from the left, with a blue smoke trail. A green circle is positioned in the upper center of the image.

3de editie

Economie Integraal, havo en vwo

Hoofdindeling

Vragen of onduidelijkheden? [Laat het weten.](#)

Uitgangspunten

**Compleet en afgestemd op het
examenprogramma en de syllabus**

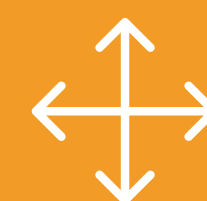

**Conceptgestuurd met contexten en
bronmateriaal in de opgaven**

Gestructureerd en gemetadateerd

De volledige methode is tot op begripsniveau gemetadateerd.
Hierdoor is adaptieve oefening mogelijk.

Unieke havo- en vwo-editie

Beide edities zijn los van elkaar geschreven.

Opbouw

Vanaf de start gelijk **examengerichte training**

Compleet. De complete stof uit de meest recente syllabus is opgenomen. Bijvoorbeeld het IS-MB-GA-model voor vwo en het ultimatumspel voor havo.

Concepten. Ieder concept wordt in een of meerdere hoofdstukken behandeld. Ieder **hoofdstuk** begint met een introductie van de te behandelen stof. Er is een hoofdvraag en een aantal deelvragen die in de verschillende paragrafen besproken worden.

In een **paragraaf** wisselen theorie, voorbeelden en doen elkaar af. De paragrafen beginnen met een deelvraag. Dit zijn de onderwerpen die centraal staan in de paragraaf. Vaak bestaat de paragraaf uit een stukje theorie, voorbeelden enz. Aan het einde van de paragraaf zijn opgaven over de in de paragraaf behandelde stof opgenomen.

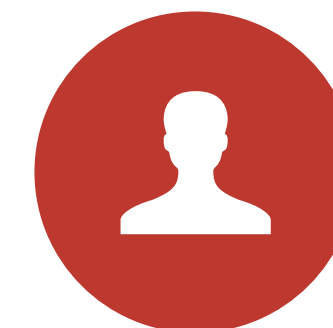
Na de laatste paragraaf worden kort de belangrijkste **nieuwe begrippen** gegeven. Een aparte **samenvatting** is van de docentenpagina te downloaden en ook (kosteloos) door leerlingen op de leerlingenpagina.

Het hoofdstuk eindigt met **Op weg naar het examen**. Dit zijn langere opgaven op examenniveau over het hele hoofdstuk en voorgaande kennis van het concept. Hierdoor werkt een leerling gericht naar het examen toe.

Taxonomie opgaven

Taxonomie van Bloom

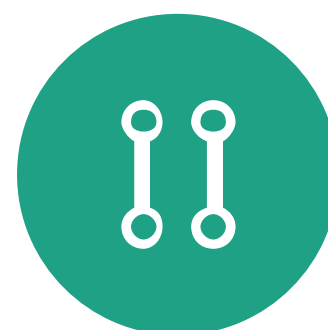
Toepassen. Het kunnen gebruiken van kennis in een gegeven situatie. Laten zien op welke wijze de begrippen, verbanden, theorieën, modellen een rol spelen in de gegeven context.

Analyseren, evalueren en creëren.

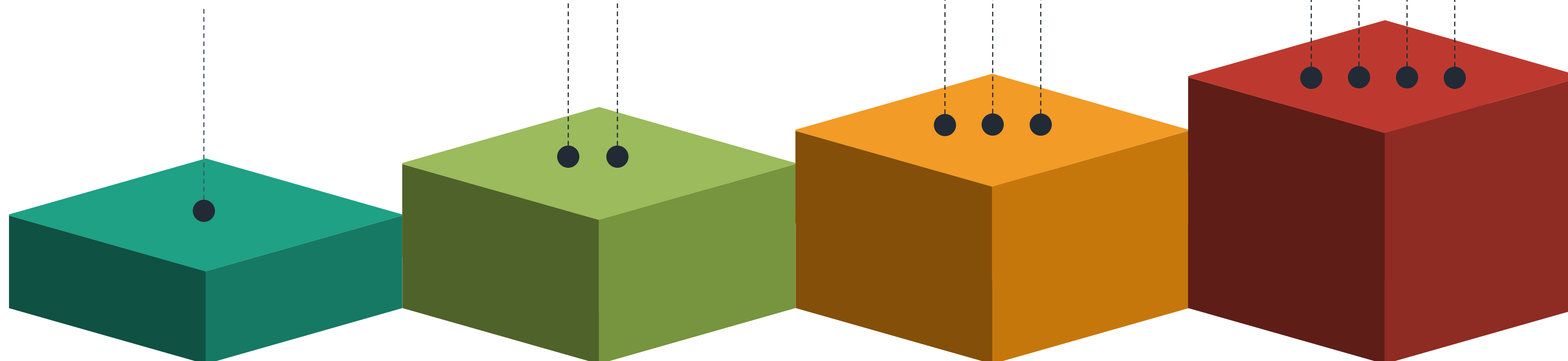
Bronnen interpreteren om vervolgens een selectie te maken van de gegevens die er toe doen/samenhang te ontdekken in deze bronnen. Vervolgens een afgewogen en beargumenteerde conclusie trekken op basis van de analyse. Het gaat hierbij om de te maken afweging,

Begrijpen. Kennis van economische verbanden, redeneringen en/of structuren.

Memoriseren. Kennis van de (economische) begrippen.

Hoofdstukopening

Elk hoofdstuk begint met een **hoofdstukopening** met een introductie van de onderwerpen in het hoofdstuk.

Het hoofdonderwerp wordt duidelijk weergegeven in een **Hoofdvraag**. De hoofdvraag is uitgewerkt in **deelvragen**. Iedere paragraaf gaat in op een deelvraag.

Uniek voor havo is de startopdracht waarmee het onderwerp wordt geïntroduceerd.

Hoofdstuk 15

Hoofdstuk 15
Conjunctuur

15.1 Conjuncturele verschijnselen

Keynesiaanse model
IS-MB-GA-model
Conjunctuurbeleid
Samenvatting
Nieuwste nieuwe begrippen
Toegankelijk naar het examen

Hoofdstuk 2

Hoofdstuk 2
Consumentengedrag

IJSSALON SILVIO
Ijssalon Silvio verkoopt Italiaans ijs. In de wintermaanden is de ijssalon gesloten. In maart gaat de verkoop weer van start. De omzet van Silvio verschilt per dag. Op een koude dag in maart wordt minder verkocht dan op een warme augustusdag. Maar ook de prijs van het ijs speelt een rol. Hoewel Silvio veel soorten ijs verkoopt, werkt Silvio met een standaardprijs per bolletje. Omdat er in de directe omgeving van Silvio geen andere ijssalons zijn, heeft Silvio de afgelopen jaren de prijs per ijsbolletje kunnen verhogen.

Jaar	Prijs per bolletje ijs	Gemiddelde afzet per dag (= aantal verkochte bolletjes)
2022	€ 1,50	1.100
2023	€ 1,75	1.000
2024	€ 2,00	925
2025	€ 2,25	800

Startopdracht

Een werknemer van Silvio veronderstelt dat de prijsverhoging van het ijs een gunstig effect zal hebben op de omzet. De omzet is het verkochte aantal bolletjes vermenigvuldigd met de prijs. Dit is het totaal met de ijsverkoop ontvangen bedrag in euro's.

Gevraagd

a Bereken de gemiddelde dagomzet in 2022, 2023, 2024 en 2025.

Silvio verhoogde de prijs per bolletje elk jaar met € 0,25.

b Leg uit waarom de prijsverhoging in 2023 en 2024 tot een omzettoename en in 2025 weer tot een omzetafname heeft geleid.

Het aantal verkochte bolletjes ijs is niet alleen afhankelijk van de prijs per bolletje.

c Noem twee andere factoren die de afzet van ijs kunnen beïnvloeden.

d Op welke manier beïnvloeden deze factoren de afzet?

Hoofdvraag
Welke invloed hebben inkomen en prijzen op het koopgedrag en de welvaart van consumenten?

Deelvragen

2.1 Hoe bepaalt de prijs van producten het koopgedrag van consumenten?

2.2 Waardoor kan het koopgedrag van consumenten veranderen?

2.3 In welke mate reageren consumenten op prijsveranderingen?

2.4 Hoe en in welke mate reageren consumenten op veranderingen in hun inkomen?

Economie Integraal 41

Hoofdstuk 15

Hoofdstuk 15
Conjunctuur

15.1 Conjuncturele verschijnselen

Keynesiaanse model
IS-MB-GA-model
Conjunctuurbeleid
Samenvatting
Nieuwste nieuwe begrippen
Toegankelijk naar het examen

Hoofdstuk 2

Hoofdstuk 2
Consumentengedrag

IJSSALON SILVIO
Ijssalon Silvio verkoopt Italiaans ijs. In de wintermaanden is de ijssalon gesloten. In maart gaat de verkoop weer van start. De omzet van Silvio verschilt per dag. Op een koude dag in maart wordt minder verkocht dan op een warme augustusdag. Maar ook de prijs van het ijs speelt een rol. Hoewel Silvio veel soorten ijs verkoopt, werkt Silvio met een standaardprijs per bolletje. Omdat er in de directe omgeving van Silvio geen andere ijssalons zijn, heeft Silvio de afgelopen jaren de prijs per ijsbolletje kunnen verhogen.

Jaar	Prijs per bolletje ijs	Gemiddelde afzet per dag (= aantal verkochte bolletjes)
2022	€ 1,50	1.100
2023	€ 1,75	1.000
2024	€ 2,00	925
2025	€ 2,25	800

Startopdracht

Een werknemer van Silvio veronderstelt dat de prijsverhoging van het ijs een gunstig effect zal hebben op de omzet. De omzet is het verkochte aantal bolletjes vermenigvuldigd met de prijs. Dit is het totaal met de ijsverkoop ontvangen bedrag in euro's.

Gevraagd

a Bereken de gemiddelde dagomzet in 2022, 2023, 2024 en 2025.

Silvio verhoogde de prijs per bolletje elk jaar met € 0,25.

b Leg uit waarom de prijsverhoging in 2023 en 2024 tot een omzettoename en in 2025 weer tot een omzetafname heeft geleid.

Het aantal verkochte bolletjes ijs is niet alleen afhankelijk van de prijs per bolletje.

c Noem twee andere factoren die de afzet van ijs kunnen beïnvloeden.

d Op welke manier beïnvloeden deze factoren de afzet?

Hoofdvraag
Welke invloed hebben inkomen en prijzen op het koopgedrag en de welvaart van consumenten?

Deelvragen

2.1 Hoe bepaalt de prijs van producten het koopgedrag van consumenten?

2.2 Waardoor kan het koopgedrag van consumenten veranderen?

2.3 In welke mate reageren consumenten op prijsveranderingen?

2.4 Hoe en in welke mate reageren consumenten op veranderingen in hun inkomen?

Economie Integraal 77

Opbouw paragraafopening

7

De overheid grijpt in Hoofdstuk 6

6.1 Waarom grijpt de overheid in?

Deelvraag

Welke motieven heeft de overheid om in te grijpen in het economisch proces?

Concept

Goede tijden, slechte tijden

17.4 Monetair beleid

Deelvraag

Welke rol speelt de Europese Centrale Bank in het eurogebied?

Concept

Samenwerken en onderhandelen

7.1 Het gevangenendilemma

Deelvraag

Welk dilemma bestaat er bij de keuze tussen samenwerken en concurreren?

Intro

Prijsvechters in de luchtvaart zoals Ryanair, EasyJet en Wizz Air beconcurreren niet alleen de traditionele spelers in de luchtvaart zoals Air France-KLM, British Airways en Lufthansa, maar ook elkaar. Waarom is de concurrentie zo moordend? Waarom werken deze maatschappijen niet samen om het hoofd boven water te houden?

Iedere paragraaf begint met een deelvraag/leerdoel. De deelvraag heeft betrekking op de onderwerpen die in de paragraaf centraal staan.

Voor havo is er ook een korte introductietekst.

Opbouw paragraaf

Conceptnaam.

Hoofdstuknummer
en hoofdstuknaam.

Voorbeelden in een
duidelijk vlak.

Theorie.

Elke paragraaf begint na de
deelvraag met leerstof en
afhankelijk van de
stofbronnen en
voorbeelden.

De oefenopgaven over de
paragraaf staan aan het
einde van de paragraaf.

Concept

Markten

Voorbeeld Betalingsbereidheid en vraaglijn

Jeroen Bosch trakteert zich eenmaal per week op een maaltijdje oesters. Het bedrag dat hij voor de oesters over heeft – de betalingsbereidheid – neemt af naarmate hij meer oesters koopt.

In de grafiek geeft elke staaf weer hoeveel Jeroen voor een extra oester wil betalen. Zo zie je dat Jeroen voor de 1ste oester € 1,60 wil betalen, voor de 2de heeft hij nog maar € 1,50 over, voor de 3de € 1,40 enzovoort. De grafiek laat ook zien dat als de oesters voor € 0,90 per stuk worden verkocht Jeroen Bosch 8 oesters zal kopen. Op de eerste 7 oesters behaalt hij vervolgens een voordeel – zijn consumentensurplus.

In de grafiek is op basis van de betalingsbereidheid de vraaglijn van Jeroen Bosch naar oesters getekend. Omdat het hier om de vraaglijn van slechts één vrager gaat, is dit de *individuele* vraaglijn.

De voorgaande grafiek laat zien dat Jeroen voor de eerste oester € 1,60 overheeft, voor de tweede € 1,50 en voor elke volgende oester een steeds lager bedrag. We hebben hier te maken met de economische wetmatigheid: naarmate iemand meer van een bepaald product bezit, heeft hij er steeds minder voor over om nog meer ervan te verkrijgen.

Uit de betalingsbereidheid kan zo de *individuele vraaglijn* van Jeroen worden afgeleid.

De collectieve vraaglijn

Door optelling van de verschillende individuele vraaglijnen vinden we de vraaglijn van een bepaald product van alle vragers samen. De gevonden vraaglijn wordt de *collectieve vraaglijn* genoemd.

In de volgende figuur zie je hoe de collectieve vraaglijn van een product kan worden gevonden.

Voorbeeld Constructie van de collectieve vraaglijn

Marja Sara Carla

Individuele vraaglijnen

Collectieve vraaglijn

De collectieve vraaglijn wordt gevonden door bij de verschillende prijzen (p) de gevraagde hoeveelheden (q_i) op te tellen. In het prijsbereik € 2 – € 4 heb je alleen te maken met de vraag van Marja. Komt de prijs onder € 2 dan doet ook Sara mee. De vraag van Carla speelt pas een rol bij prijzen lager dan € 1.

Consumentengedrag

Hoofdstuk 2

De collectieve vraaglijn wordt gevonden door bij verschillende prijzen de door de individuen gevraagde hoeveelheden op te tellen.

De collectieve vraaglijn geeft de door alle consumenten gevraagde hoeveelheden van een bepaald product weer die bij verschillende prijzen worden gevraagd.

Een vraagvergelijking

Een vraaglijn kan worden beschreven met behulp van een vergelijking. Vaak is dat een lineaire vergelijking, bijvoorbeeld:

$$q_d = -3p + 6$$

In deze vergelijking is:

q_d de gevraagde hoeveelheid (in 10.000 stuks)

p de prijs (in euro's per stuk)

Voorbeeld Consumentensurplus en prijsverandering

In de volgende grafieken is de vraagvergelijking van oesters grafisch afgebeeld. In grafiek a is het totale consumentensurplus bij een prijs van € 1 per stuk weergegeven.

Als de prijs stijgt – bijvoorbeeld omdat de vangst tegenvalt – neemt ook het consumentensurplus af. Dat is in grafiek b weergegeven. In de grafieken is het *consumentensurplus* gelijk aan de donkerblauw gekleurde driehoeken.

De berekening van het consumentensurplus in grafiek a verloopt als volgt.

Het oppervlak van een rechthoekige driehoek vinden we door het product van de rechthoekszijden te halveren.

Het oppervlak van het blauwe vlak (het consumentensurplus) in grafiek a is:

$$\frac{1}{2} \times 30.000 \times (\text{€ } 2 - \text{€ } 1) = \text{€ } 15.000.$$

Grafiek b laat zien dat consumentensurplus afneemt als de verkoopprijs stijgt van Verkoopprijs₁ naar Verkoopprijs₂.

De totale afname van het consumentensurplus is gelijk aan de oppervlakte van de lichtblauwe rechthoek plus de rode driehoek.

Veranderingen in het consumentensurplus

Grafiek b

De totale afname van het surplus is dus opgebouwd uit twee delen.

- 1 Allereerst zie je dat de verkochte hoeveelheid is verminderd. De afname van het consumentensurplus doordat enkele vragers niet meer kopen, is in de figuur weergegeven met de rode driehoek.
- 2 Verder is het consumentensurplus afgenomen omdat vragers geconfronteerd worden met een hogere prijs. Deze afname is gelijk aan de lichtblauwe rechthoek.

38

Uitgeverij Van Vlimmeren BV

Economie Integraal

39

Na de laatste paragraaf

Samenvatting. Een complete samenvatting van de besproken stof. Deze is van de website te downloaden.

Belangrijkste begrippen. Een begrippenlijst van de belangrijkste begrippen van het hoofdstuk.

Elk hoofdstuk eindigt met **Examentraining**. Dit zijn langere opgaven op volwaardig examenniveau. Hierdoor werkt een leerling gericht naar het examen toe. In de li/fo-versie zijn er invulelementen en zijn de grafieken groter zodat leerlingen het kunnen invullen.

Daarnaast kan de leerling digitaal oefenen, zowel begrippen, rekenopgaven als geïntegreerde opgaven.

Concept	Markten	Producentengedrag	Hoofdstuk 3
Samenvatting De samenvatting kun je downloaden van www.economieintegraal.nl.			
Belangrijkste nieuwe begrippen Aanbodlijn Een lijn die het verband tussen de prijs van een product en de aangeboden hoeveelheid van dat product weergeeft. Afzet De hoeveelheid verkochte producten in een bepaalde periode. Break-evenafzet De afzet waarbij geen winst en geen verlies wordt gemaakt. Break-evenomzet De omzet waarbij de winst precies nul is (= break-evenafzet × verkoopprijs). Ceteris paribus Als de overige omstandigheden gelijk blijven. Collectieve aanbodlijn Lijn die het verband weergeeft tussen de prijs en de totaal aangeboden hoeveelheid van alle aanbieders. Dit is de optelling van alle individuele aanbodlijnen. Constante kosten Kosten die niet veranderen als er meer of minder wordt verkocht of geproduceerd. Consumentenprijs De verkoopprijs vermeerderd met btw en andere prijsverhogende belastingen. Gemiddelde opbrengst (GO) De opbrengst per verkocht product. Gemiddeld totale kosten (GTK) De totale kosten per eenheid product. Gemiddelde winst (GW) De winst per product ($GW = GO - GTK$). Individuele aanbodlijn Lijn die het verband weergeeft tussen de prijs van een product en de aangeboden hoeveelheid van één aanbieder. Marginale kosten (MK) De extra kosten als er één eenheid product meer wordt geproduceerd en verkocht. Marginale opbrengst (MO) De extra opbrengst als er één eenheid product meer wordt geproduceerd en verkocht. Marginale winst (MW) De extra winst als er één eenheid product meer wordt geproduceerd en verkocht. $MW = MO - MK$. Producentensurplus Het verschil tussen de feitelijke marktprijs en de minimale prijs die producenten willen ontvangen om de extra kosten te dekken. Totale kosten (TK) Totale variabele kosten (TVK) + totale constante kosten (TCK) ($TK = TVK + TCK$). Totale opbrengst (TO) Afzet × verkoopprijs ($TO = p \times q$). Totale winst (TW) Totale opbrengst (TO) – totale kosten (TK) ($TW = TO - TK$). Variabele kosten Kosten die veranderen als er meer of minder wordt verkocht of geproduceerd. Verkoopbaarheid De minimale prijs die een producent wil ontvangen voordat hij bereid is het product te verkopen.			
Op weg naar het examen Opgave 3.21 Uitbreiding tennisclub Tennisvereniging De Broekhoek heeft 500 leden. Dat zouden er veel meer kunnen zijn, want er staan 300 mensen op de wachtlijst. Het probleem is dat het tennispark op bepaalde uren overbezet is. De Broekhoek werkt daardoor niet kostendekkend. Een kapitaalcrachtige sponsor vult het tekort aan. Het lidmaatschap kost € 180 per lid. De gemiddelde variabele kosten zijn € 20 per lid. De totale constante (vaste) kosten zijn € 100.000. Gevraagd 2p a Bereken het bedrag dat de sponsor aan De Broekhoek betaalt. 2p b Hoe hoog moet het lidmaatschapsgeld per persoon zijn om, bij hetzelfde aantal leden, geen verlies te hebben? Verklaar je antwoord met een berekening. 2p c Bereken hoeveel procent het lidmaatschapsgeld hoger moet zijn om geen verlies te hebben. Het capaciteitsprobleem wordt aangepakt met een elektronisch (app)systeem. Leden kunnen voor bepaalde uren baanruimte reserveren waardoor 200 mensen, die nu op de wachtlijst staan, kunnen worden toegelaten. Dit systeem kost € 20.000 per jaar. Het lidmaatschapsgeld blijft ongewijzigd. In de figuur hiernaast zijn de totale opbrengstenlijn en vier totale kostenlijnen getekend. 1p d Welke van de vier TK-lijnen is de totale kostenlijn na invoering van het (app)systeem? 2p e Werkt De Broekhoek na invoering van het (app)systeem kostendekkend? Verklaar het antwoord.			
Opgave 3.22 Gezond (voor de portemonnee) Landbouwer Zeeland verbouwt aardbeien. Hij runt een modern efficiënt bedrijf en is een van de grotere leveranciers van aardbeien. De kostenstructuur van zijn bedrijf vind je in de onderstaande grafiek. De marktprijs is dit jaar stabiel op € 100 per 100 kg. Gevraagd 1p a Heeft de landbouwer te maken met proportioneel, progressief of degressief variabele kosten? Leg je antwoord uit. 1p b Neem de grafiek over en teken daarin de marginale opbrengstlijn. 2p c Bij welke productieomvang is de winst maximaal? Licht je antwoord toe. 2p d Hoe groot is de maximale winst van landbouwer Zeeland? Licht je antwoord toe met een berekening. 2p e Arceer de maximale winst in de overgenomen grafiek.			

Arrangement

Dubbel assortiment

Keuze uit:

- Leeropgavenboeken

Of

- Leerwerkboeken en licentie

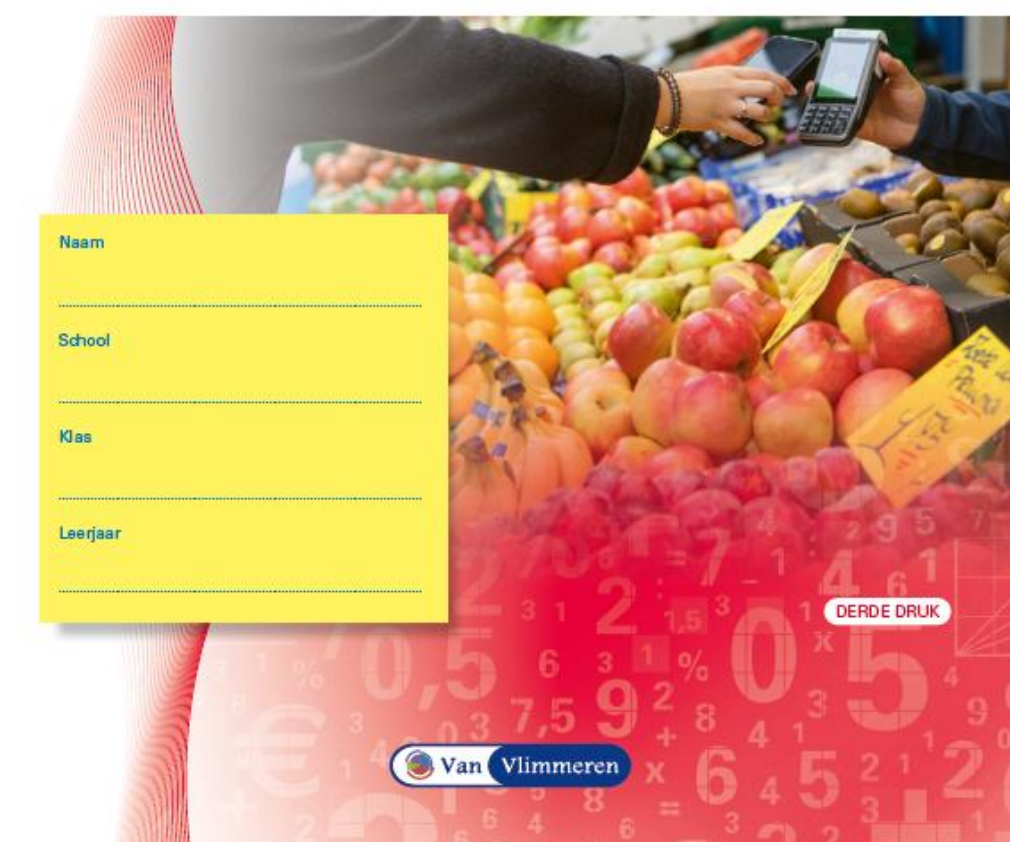

Leeropgavenboeken

Leeropgavenboeken (bevat theorie en opgaven, Leerlingen hebben een los schrift of collegeblok nodig. Deze editie kan in een boekenfonds worden opgenomen. Facultatief zijn de boeken ook digitaal verkrijgbaar en is er digitale oefening.

Li/fo (licentie/folio)

Leerwerkboeken (bevat theorie, opgaven en invulelementen en –ruimte) + digitale licenties. Leerlingen werken in de leerwerkboeken en/of digitaal en nemen de leerwerkboeken mee naar de vervolgcaren. Leerlingen hebben altijd toegang tot de digitale leeromgeving.

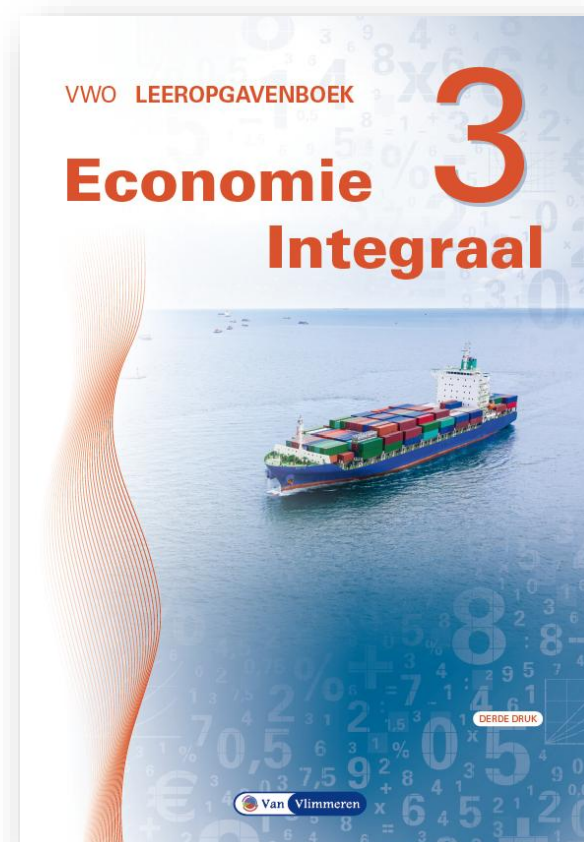
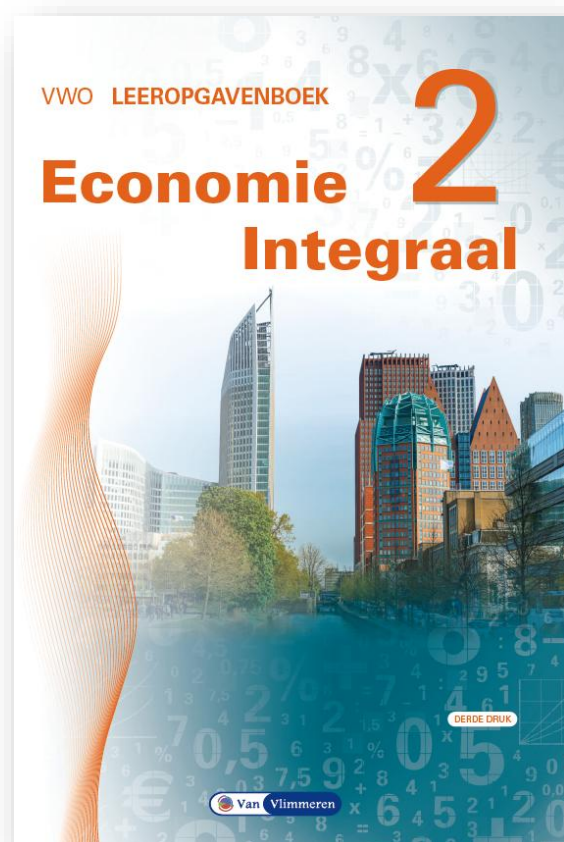
Economie Integraal
Uitgeverij Van Vlimmeren BV

Arrangement

Leeropgavenboeken (1/2)

Het leeropgavenboek is het theorie- en opgavenboek in één boek.

Voor vwo zijn er drie leeropgavenboeken en drie antwoordenboeken.

ISBN en titel

9789462874695 Economie Integraal vwo leeropgavenboek 1, 3e druk

9789462874701 Economie Integraal vwo antwoordenboek 1, 3e druk

9789462874718 Economie Integraal vwo leeropgavenboek 2, 3e druk

9789462874725 Economie Integraal vwo antwoordenboek 2, 3e druk

9789462874732 Economie Integraal vwo leeropgavenboek 3, 3e druk

9789462874749 Economie Integraal vwo antwoordenboek 3, 3e druk

Voor havo zijn er twee leeropgavenboeken en twee antwoordenboeken.

ISBN en titel

9789462874855 Economie Integraal havo leeropgavenboek 1

9789462874862 Economie Integraal havo antwoordenboek 1

9789462874879 Economie Integraal havo leeropgavenboek 2

9789462874886 Economie Integraal havo antwoordenboek 2

Economie Integraal

Uitgeverij Van Vlimmeren BV

Arrangement

Leeropgavenboeken (2/2)

Optioneel digitaal bij leeropgavenboeken: digitale oefening in een nieuw programma.

Alle boeken zijn digitaal verkrijgbaar en er is een digitale oefenmodule met extra opgaven en automatische feedback. Docenten kunnen de resultaten van leerlingen zien.

ISBN en titel voor vwo

9789462874756 A4L-Economie Integraal vwo leeropgavenboek 1
9789462874763 A4L-Economie Integraal vwo antwoordenboek 1
9789462874770 A4L-Economie Integraal vwo leeropgavenboek 2
9789462874787 A4L-Economie Integraal vwo antwoordenboek 2
9789462874794 A4L-Economie Integraal vwo leeropgavenboek 3
9789462874800 A4L-Economie Integraal vwo antwoordenboek 3
9789462874817 Economie Integraal digitale oefening vwo (bij alle delen)

ISBN en titel voor havo

9789462874893 Digitaal boek-Economie Integraal havo leeropgavenboek 1
9789462874909 Digitaal boek-Economie Integraal havo antwoordenboek 1
9789462874916 Digitaal boek-Economie Integraal havo leeropgavenboek 2
9789462874923 Digitaal boek-Economie Integraal havo antwoordenboek 2
9789462874930 Economie Integraal digitale oefening havo (bij alle leeropgavenboeken)

Arrangement

Licentie/folio havo (1/5)

9789462875036

Economie Integraal havo li/fo jaar 4

havo leerwerkboek 1

+

havo leerwerkboek 2

+

Digitaal

Leerling neemt de boeken mee.

9789462875487

Economie Integraal havo li/fo jaar 5

havo leerwerkboek 3

+

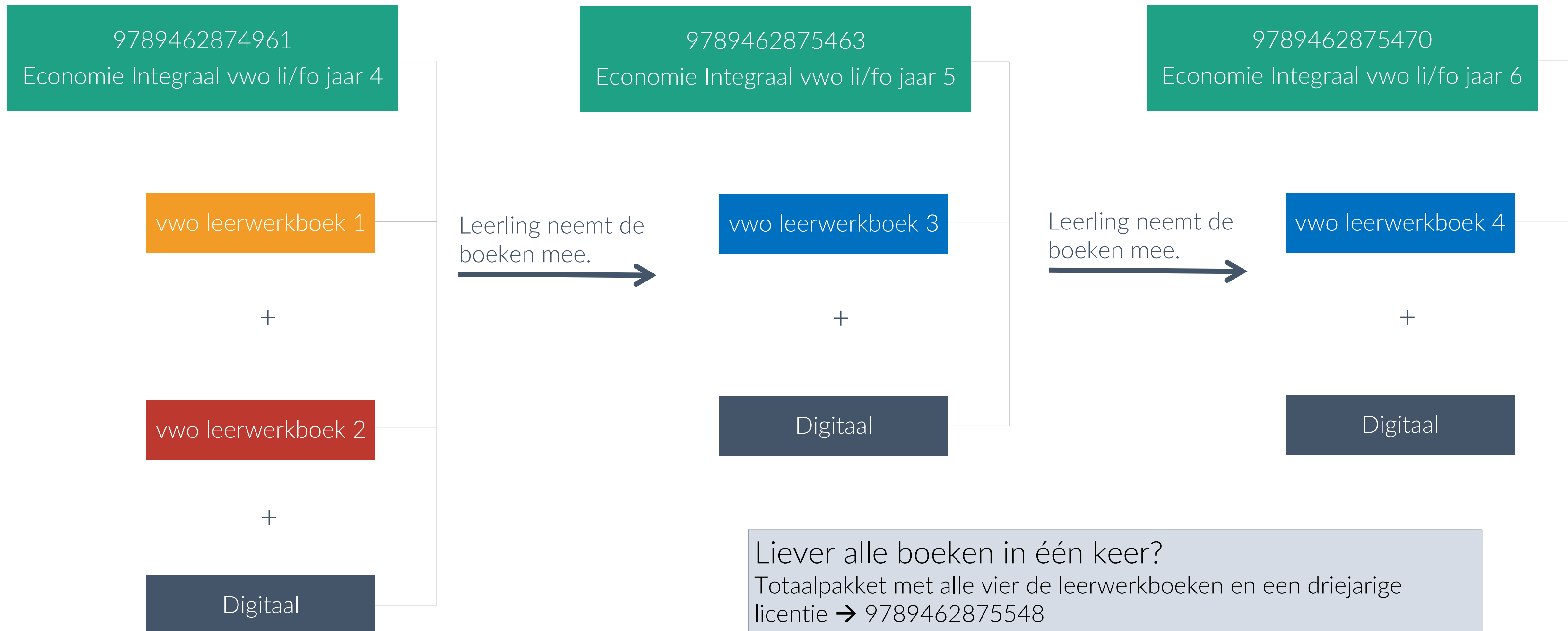
Digitaal

Liever alle boeken in één keer?

Totaalpakket met alle drie de leerwerkboeken en een tweejarige
licentie → 9789462875555

Arrangement

Licentie/folio vwo (2/5)

Arrangement

Licentie/folio leerwerkboek (3/5)

Voorbeelden leerwerkboek

Concept

Schaarste & ruil

Opgave 1.8 ●● Drie keer opofferingskosten

Hendrik is eigenaar van een sportzaak. Hij twijfelt of hij op de maandagmiddag gesloten zal blijven of zal opengaan. Als hij opengaat, rekent hij op gemiddeld € 250 extra winst per maandagmiddag. Voor zijn kinderen moet hij die middagen opvang regelen. Hij zal daar gemiddeld € 75 per maandagmiddag aan kwijt zijn. Hij vindt het bovendien jammer dat hij dan niet bij ze kan zijn.

Gevraagd

a Bepaal Hendriks opofferingskosten zowel van het gesloten houden van de sportzaak als van het openen op de maandagmiddag.

Hendrik kiest ervoor op de maandagmiddag gesloten te blijven.

b Leg uit welke afweging Hendrik heeft gemaakt.

c Zijn de volgende uitspraken juist of onjuist?

Uitspraak	Juist	Onjuist
1 Opofferingskosten zijn objectief meetbaar en voor iedereen gelijk.	☐	☐
2 Mensen zullen altijd kiezen voor die keuze waarbij hun financiële opofferingskosten het laagste zijn.	☐	☐
3 Opofferingskosten leiden tot alternatieve aanwendbaarheid.	☐	☐

Jeroen kan een avond in het café achter de bar staan, waar hij € 30 verdient per avond. Hij kan ook met een vriend naar de film. Een filmavond kost Jeroen € 25, maar hij heeft er wel € 40 voor over.

d Bereken de opofferingskosten van een avond achter de bar in euro's.

e Hoe hoog zijn de opofferingskosten van een avond naar de film in euro's?

f Leg op basis hiervan uit of Jeroen kiest voor een avond achter de bar of een avond naar de film.

De regeringspartijen zijn voorstander van een belastingverlaging van in totaal € 5 miljard. Hiarmee worden de lasten van de burgers verlicht. Zij willen deze verlaging financieren door minder aan zorg en onderwijs uit te geven. Hierdoor daalt de kwaliteit van de zorg en van het onderwijs.

g Verduidelijk de afweging van de regeringspartijen. Maak gebruik van het begrip opofferingskosten.

Schaarste en welvaart

Hoofdstuk 1

Opgave 1.9 ●● Bioscoop of kleding?

Johanna heeft een maandelijks budget van € 300, dat ze uitgeeft aan bioscoopbezoek en kleding. Een bioscoopje kost € 10, een kledingstuk kost gemiddeld € 50.

Gevraagd

a Teken de budgetlijn van Johanna in het assenstelsel hiernaast.

Johanna wil vijf keer per maand naar de bioscoop.

b Geef in de grafiek aan welke combinatie van kledingstukken en bioscoopjes Johanna kiest. Hoeveel kledingstukken kan Johanna dan kopen?

Opgave 1.10 ●● De budgetlijn van Herman

Herman beschikt over een maandelijks budget van € 500, dat hij uitgeeft aan twee producten, 1 en 2. De prijs van product 1 is € 25, de prijs van product 2 is € 50.

Gevraagd

a Stel de vergelijking van de budgetlijn op. Gebruik daarbij de volgende symbolen:

y budget	q_1 hoeveelheid van product 1
p_1 prijs van product 1	q_2 hoeveelheid van product 2
p_2 prijs van product 2	

Herman geeft 80% van zijn budget uit aan product 1.

b Teken de budgetlijn, de hoeveelheid van product 1 op de horizontale en die van product 2 op de verticale as. Geef tevens het punt op de budgetlijn aan dat Herman gekozen heeft.

20 Uitgeverij Van Vlimmeren BV

Economie Integraal 21

Concept

Markten

Gevraagd

Welke bewering naar aanleiding van de figuur is onjuist? Leg uit waarom die bewering onjuist is.

a Omdat bij het minimumloon de aangeboden hoeveelheid arbeid groter is dan de gevraagde hoeveelheid, is er een tekort aan starters.

b Bij het minimumloon is de gevraagde hoeveelheid arbeid gelijk aan het aantal starters dat daadwerkelijk werk heeft.

Opgave 4.10 ●● Aandeel Vodafone in Londen

Op de London Stock Exchange (LSE) wordt gehandeld in aandelen. Kopers en verkopers van aandelen plaatsen aankoop- en verkoopopdrachten via hun bank in het orderboek. De prijzen van de aandelen staan in het Verenigd Koninkrijk genoteerd in pond sterling (£).

Op een bepaalde dag zijn van het aandeel Vodafone de volgende gegevens uit het orderboek bekend.

Er zijn zes groepen kopers die op een bepaald tijdstip tegen de volgende prijzen willen kopen.

- Bij een prijs van ten hoogste £ 2,40 wil kopersgroep A 42 aandelen kopen.
- Bij een prijs van ten hoogste £ 2,41 wil kopersgroep B 39 aandelen kopen.
- Bij een prijs van ten hoogste £ 2,42 wil kopersgroep C 33 aandelen kopen.
- Bij een prijs van ten hoogste £ 2,43 wil kopersgroep D 9 aandelen kopen.
- Bij een prijs van ten hoogste £ 2,44 wil kopersgroep E 36 aandelen kopen.
- Bij een prijs van ten hoogste £ 2,45 wil kopersgroep F 48 aandelen kopen.

Er zijn zes groepen verkopers die op datzelfde tijdstip tegen de volgende prijzen willen verkopen.

- Bij een prijs van ten minste £ 2,40 wil verkopersgroep G 42 aandelen verkopen.
- Bij een prijs van ten minste £ 2,41 wil verkopersgroep H 33 aandelen verkopen.
- Bij een prijs van ten minste £ 2,42 wil verkopersgroep I 51 aandelen verkopen.
- Bij een prijs van ten minste £ 2,43 wil verkopersgroep J 36 aandelen verkopen.
- Bij een prijs van ten minste £ 2,44 wil verkopersgroep K 27 aandelen verkopen.
- Bij een prijs van ten minste £ 2,45 wil verkopersgroep L 36 aandelen verkopen.

Gevraagd

a Bepaal bij iedere prijs de totaal gevraagde hoeveelheid aandelen Vodafone door de tabel in te vullen.

Koop	Prijs
+ + + + + = _____ aandelen	£ 2,40
+ + + + + = _____ aandelen	£ 2,41
+ + + + + = _____ aandelen	£ 2,42
+ + + + + = _____ aandelen	£ 2,43
+ + + + + = _____ aandelen	£ 2,44
+ + + + + = _____ aandelen	£ 2,45

Volledige mededinging

Hoofdstuk 4

b Bepaal bij iedere prijs de totaal aangeboden hoeveelheid aandelen Vodafone door de tabel in te vullen.

Prijs	Verkoop
£ 2,45	_____ aandelen
£ 2,44	_____ + _____ = _____ aandelen
£ 2,43	_____ + _____ + _____ = _____ aandelen
£ 2,42	_____ + _____ + _____ + _____ = _____ aandelen
£ 2,41	_____ + _____ + _____ + _____ + _____ = _____ aandelen
£ 2,40	_____ + _____ + _____ + _____ + _____ + _____ = _____ aandelen

c Bepaal tegen welke prijs op de betreffende dag het aandeel Vodafone wordt verhandeld. Motiveer je antwoord.

Bij deze prijs is het aantal verhandelde aandelen het grootst. Beurshandelaren kiezen die prijs niet alleen omdat zij dan de grootste groep kopers en verkopers tevreden kunnen stellen.

d Geef nog een reden waarom zij deze prijs vaststellen.

Opgave 4.11 ●● Frisdrank

De prijsvorming van de frisdrank Lokisap kan met de volgende vergelijkingen worden weergegeven:

$$q_d = -5p + 7 \quad (0 < p < 1,75)$$
$$q_v = 20p - 8 \quad (p > 0,40)$$

$q_d = q_v$ (q_d en q_v staan in miljoenen flesjes, p in euro's per flesje).

Gevraagd

a Bereken de evenwichtsprijs en -hoeveelheid.

b Bepaal de evenwichtsprijs grafisch met behulp van het assenstelsel.

c Bereken de omzet van de gezamenlijke aanbieders.

136 Uitgeverij Van Vlimmeren BV

Economie Integraal 137

Arrangement

Licentie/folio digitaal (4/5)

Voorbeelden digitaal

theorie

2.1 Beginbalans

Vaste activa.

Vlootende activa.

Liquide middelen.

Aan de credikant van de balans staat bovenaan altijd het **Eigen vermogen**. Eigen vermogen is permanent vermogen: het is blijvend beschikbaar voor de onderneming, er hoeft niet op te worden afgelost. Daarna volgen de balansposten van het vreemd vermogen op lange termijn. Vreemd vermogen op lange termijn (**Lang vreemd vermogen**) heeft een looptijd van langer (vaak veel langer) dan een jaar. Een voorbeeld van lang vreemd vermogen is de hypothecaire lening (lening met een gebouw als zekerheid). Als laatste staan credit de balansposten van het vreemd vermogen op korte termijn (**Kort vreemd vermogen**). Vreemd vermogen op korte termijn heeft een looptijd tot een jaar. Voorbeelden zijn crediteuren (schulden aan leveranciers) en rood staan bij de bank.

Kenmerken van vreemd vermogen zijn dat dit vermogen

- moet worden terugbetaald (het moet worden afgelost) en
- leidt tot het betalen van rente (interest). Dit is de vergoeding voor het lenen van vermogen.

Vreemd vermogen is altijd **Tijdelijk vermogen**. De tijdsduur waarvoor het vermogen beschikbaar wordt gesteld, kan uiteenlopen van enkele dagen tot veel jaren.

←

✓ Nakijken

→

opgaven

Opgave 1 - OPGAVE 2.1

a. b. c.

Enkele weergave

Kerem Demir begint op 1 januari 2025 een broodbakkerij. Hij heeft hiervoor de volgende gegevens verzameld.

- Het winkelpand, inclusief bakkerij, kost € 300.000. Hierop sluit hij een 4,5% hypothecaire lening voor 80% van de aanschafprijs.
- Kerem heeft € 10.000 aan voorraad nodig. De leveranciers leveren voor € 5.000 op rekening; de andere helft betaalt Kerem contant.
- Kerem koopt een oven van € 25.000.
- De benodigde inventaris kost € 15.000.
- Nadat Kerem bovenstaande kapitaalgoederen heeft aangeschaft en geheel of gedeeltelijk per kas betaald, is er in kas nog een bedrag van € 500 aanwezig.
- Kerem brengt € 60.000 eigen vermogen in.
- De Rabobank is bereid het ontbrekende vermogen te financieren met rekening-courantkrediet.

Gevraagd

a.

Stel de openingsbalans voor Kerem Demir op.

Debet	Openingsbalans Kerem Demir 1 januari 2025	Credit
	€	€
	€	€
	€	€
	€	€
	€	€
	€	€

←

✓ Nakijken

→

Opgave 2 - OPGAVE 9.7

a. b.

Enkele weergave

Noud betaalt € 15 voor een hoesje voor zijn telefoon. Hij leest op internet dat bij de productie van een telefoonhoesje de volgende verborgen kosten zijn:

- 12,5 kg CO₂-uitstoot. De kosten van CO₂-compensatie zijn € 0,12 per kg CO₂.
- 30 liter watervervuiling. De kosten van waterreiniging zijn € 10 per m³ water.
- Bij één op de 100.000 geproduceerde telefoonhoesjes vindt er een arbeidsongeval plaats. De medische en sociale kosten zijn € 18.000 per ongeval.

Gevraagd

a.

Verdeel de verborgen kosten in:

- externe sociale kosten
- externe milieukosten

←

✓ Nakijken

→

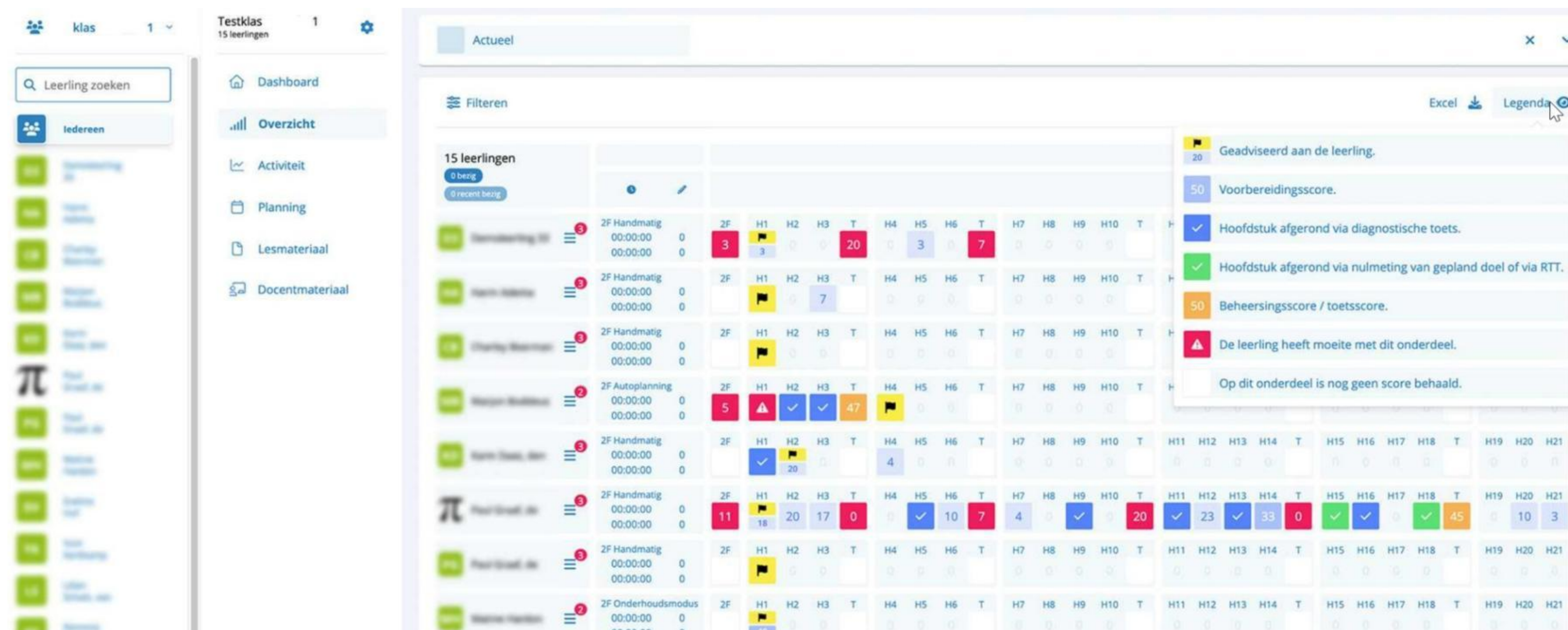
De opgaven zijn invulbaar en indien gewenst is automatisch nakijken mogelijk. Voor het tekenen van functies in grafieken is het voor leerlingen ook mogelijk om een afbeelding te uploaden.

Arrangement

Licentie/folio digitaal docentinzicht (5/5)

Voorbeeld docentoverzicht

Voor de delen die je digitaal doet, bijvoorbeeld extra opgaven of toetsen, of juist alle stof krijg je van iedere leerling te zien hoe het leerproces verloopt. Dit is een afbeelding van het hoofddashboard.

Assortiment

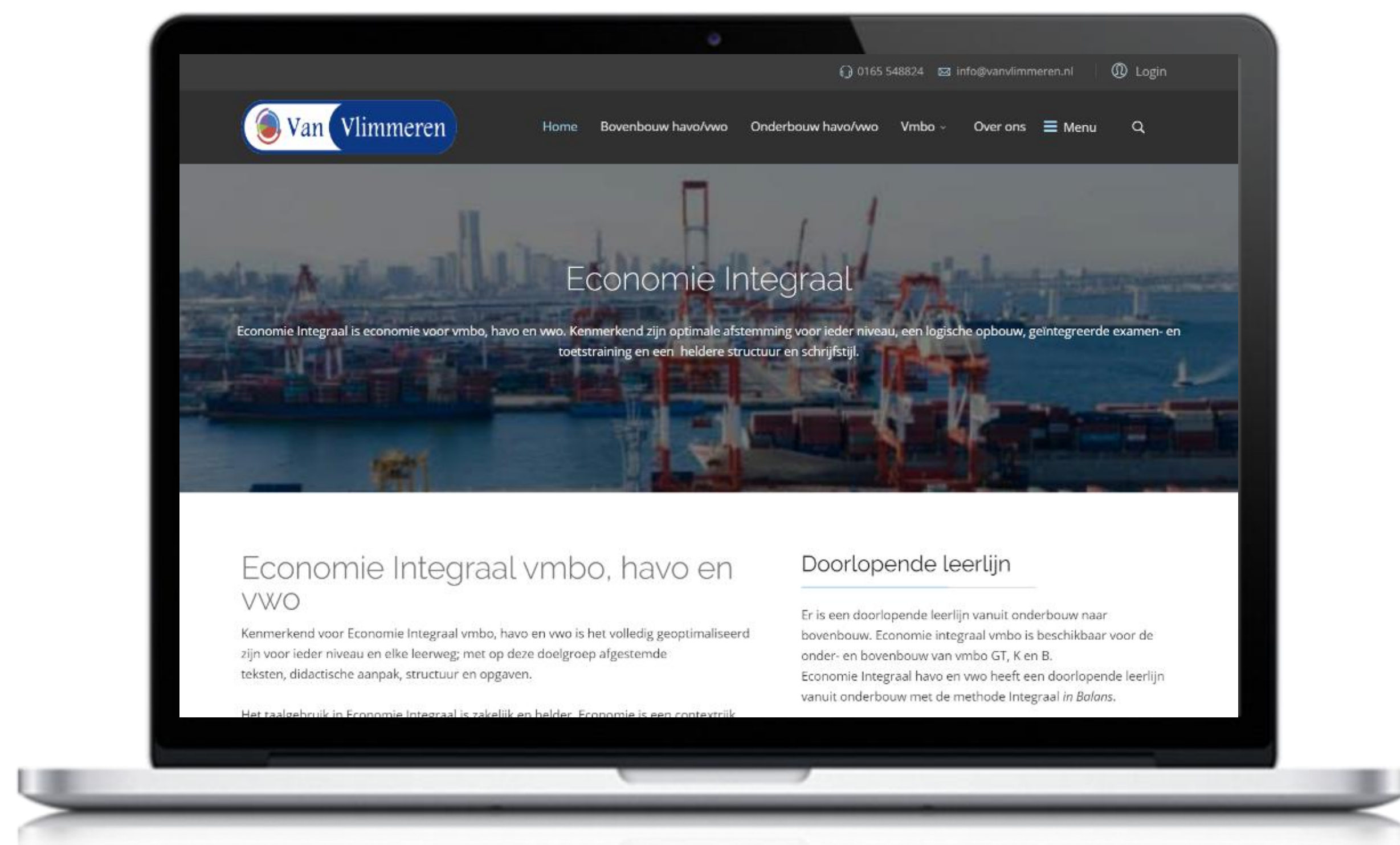
Experimenten

Economische experimenten (isbn: 9789462872042)

Verschillende experimenten geoptimaliseerd voor de Nederlandse economie-onderwijscontext.

Docentenmateriaal

- Digiboeken
- Powerpoints
- Toetsen (word en via toetsmanagementsysteem Test Correct)
- Rekenvaardigheden
- Praktische opdrachten
- Slu-overzichten
- Eindtermenverantwoording

Indeling examenprogramma

Zoals gedefinieerd in de wet en de syllabus

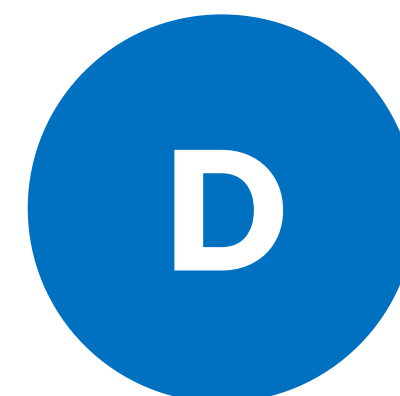
Domein A

Vaardigheden. Geïntegreerd
in de andere stof.

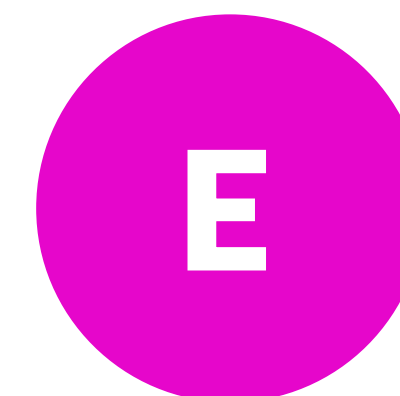
Domein B en C

Concept Schaarste en
concept Ruil

Domein D

Concept Markt

Domein E

Concept Ruilen over de tijd

Domein F

Concept Samenwerken en
onderhandelen

Domein G

Concept Risico en informatie

Domein H

Concept Welvaart en groei

Domein I

Concept Goede tijden, slechte
tijden

Hoofdstuk- en paragraafindeling havo

21

bovenbouw

Concept Schaarste & ruil

Hoofdstuk 1 Schaarste en welvaart

- 1.1 Inkomen en welvaart
- 1.2 Schaarste en kiezen
- 1.3 Arbeidsverdeling, welvaart en ruil
- 1.4 Ruilen en geld
- 1,5 Vreemd geld

Concept Markten

Hoofdstuk 2 Consumentengedrag

- 2.1 Consumentensurplus en vraaglijn
- 2.2 Verandering van de vraag
- 2.3 Prijselasticiteit van de gevraagde hoeveelheid
- 2.4 Inkomenselasticiteit van de gevraagde hoeveelheid

Hoofdstuk 3 Producentengedrag

- 3.1 Omzet en kosten
- 3.2 Break-evenanalyse
- 3.3 Maximale winst
- 3.4 Prijs, aanbod en producentensurplus

Hoofdstuk 4 Volledige mededinging

- 4.1 Marktvorm volledige mededinging
- 4.2 Evenwichtsprijs en -hoeveelheid
- 4.3 Marktevenwicht en bedrijfsevenwicht
- 4.4 Optimale allocatie bij volledige mededinging

Hoofdstuk 5 Economische macht

- 5.1 Economische machtsvorming
- 5.2 Monopolie
- 5.3 Monopolistische concurrentie en oligopolie

Hoofdstuk 6 De overheid grijpt in

- 6.1 Overheidsingrijpen
- 6.2 Maximumprijs
- 6.3 Minimumprijs
- 6.4 Indirecte belastingen en subsidies
- 6.5 Overig overheidsingrijpen

Concept Samenwerken en onderhandelen

Hoofdstuk 7 Samenwerken

- 7.1 Het gevangenendilemma
- 7.2 Prijzenoorlog of samenwerken
- 7.3 Dwang bij collectieve producten
- 7.4 Emotie en economie

Hoofdstuk 8 Onderhandelen

- 8.1 Onderhandelen
- 8.2 Arbeidsovereenkomst en overheidsingrijpen
- 8.3 Gevangenendilemma bij loononderhandelingen
- 8.4 Invloed overheid en cao's op de arbeidsmarkt

Concept Risico en informatie

Hoofdstuk 9 Risico en verzekeren

- 9.1 Risicoavers gedrag en polisvoorwaarden
- 9.2 Moral hazard en averechtse selectie
- 9.3 Particuliere verzekeringen
- 9.4 Sociale zekerheid in Nederland
- 9.5 Sociale verzekeringen en voorzieningen

Hoofdstuk- en paragraafindeling havo

22

bovenbouw

Concept Ruilen over de tijd **Hoofdstuk 10 Intertemporele ruil** **gezinnen**

- 10.1 Jong geleerd, oud gedaan
- 10.2 Werken of studeren
- 10.3 Sparen, beleggen en lenen
- 10.4 Huren of kopen
- 10.5 Ouderdomspensioen

Hoofdstuk 11 Intertemporele ruil **overheid**

- 11.1 Collectieve en particuliere sector
- 11.2 Begroting en schuld collectieve sector
- 11.3 Loon- en inkomstenbelasting
- 11.4 Btw, accijnzen en autobelastingen

Concept Welvaart en groei **Hoofdstuk 12 Inkomen en groei**

- 12.1 Binnenlands inkomen en product
- 12.2 Kringloop en bestedingen
- 12.3 Economische groei
- 12.4 Groen bbp, Human Development Index, Happiness Index en mvo

Hoofdstuk 13 Inkomensverdeling

- 13.1 Inkomensbronnen en -verschillen
- 13.2 Lorenzcurve
- 13.3 Nivellering, denivellering en overheidsbeleid

Concept Goede tijden, slechte tijden **Hoofdstuk 14 Structuur en** **conjunctuur**

- 14.1 Structuur en productiecapaciteit
- 14.2 Conjunctuur en bestedingen
- 14.3 Conjunctuur- en structuurbeleid overheid

Hoofdstuk 15 Werk en werkloosheid

- 15.1 Beroepsbevolking en werkgelegenheid Nederland
- 15.2 Werkloosheid in Nederland
- 15.3 Conjuncturele en structurele werkloosheid
- 15.4 Oplossingen werkloosheid
- 15.5 Gespannen arbeidsmarkt

Hoofdstuk 16 Inflatie en monetair **beleid**

- 16.1 Meting en gevolgen inflatie en deflatie
- 16.2 Oorzaken van inflatie en deflatie
- 16.3 Monetair beleid

Hoofdstuk 17 Economie **internationaal**

- 17.1 Nederland in de wereld
- 17.2 Protectie, vrijhandel en globalisering
- 17.3 Europese integratie

Hoofdstuk- en paragraafindeling vwo

23

bovenbouw

Concept Schaarste & ruil

Hoofdstuk 1 Schaarste en welvaart

- 1.1 Inkomen en welvaart
- 1.2 Schaarste en kiezen
- 1.3 Arbeidsdeling en ruil
- 1.4 Ruilen en geld

Concept Markten

Hoofdstuk 2 Consumentengedrag

- 2.1 Betalingsbereidheid en vraaglijn
- 2.2 Vraagbepalende factoren
- 2.3 Prijselasticiteit van de gevraagde hoeveelheid
- 2.4 Inkomenselasticiteit

Hoofdstuk 3 Producentengedrag

- 3.1 Kosten en omzet
- 3.2 Break-evenanalyse
- 3.3 Maximale winst
- 3.4 Prijs, aanbod en producentensurplus

Hoofdstuk 4 Volledige mededinging

- 4.1 Marktvorm volledige mededinging
- 4.2 Marktevenwicht en prijsontwikkeling
- 4.3 Marktevenwicht en bedrijfsevenwicht
- 4.4 Het economisch surplus en volledige mededinging

Hoofdstuk 5 Economische macht

- 5.1 Economische machtsvorming en marktvormen
- 5.2 Monopolie
- 5.3 Monopolistische concurrentie en oligopolie

Hoofdstuk 6 De overheid grijpt in

- 6.1 Waarom grijpt de overheid in?
- 6.2 Maximumprijzen en minimumprijzen
- 6.3 Heffingen en subsidies
- 6.4 Overig overheidsingrijpen

Hoofdstuk- en paragraafindeling vwo

bovenbouw

24

Concept Samenwerken en onderhandelen

Hoofdstuk 7 Samenwerken

- 7.1 Het gevangenendilemma
- 7.2 Langetermijnrelaties
- 7.3 Prijzenoorlog
- 7.4 Wanneer is overheidsregulering noodzakelijk?

Hoofdstuk 8 Onderhandelen

- 8.1 Onderhandelingsvoorwaarden
- 8.2 Loonvorming

Concept Ruilen over de tijd

Hoofdstuk 9 Intertemporele ruil: gezinnen

- 9.1 Jong geleerd, oud gedaan
- 9.2 Sparen en lenen
- 9.3 Kopen of huren?
- 9.4 De oudedagsvoorziening

Hoofdstuk 10 Intertemporele ruil: de collectieve sector

- 10.1 De collectieve sector
- 10.2 Inkomsten van de collectieve sector
- 10.3 Uitgaven van de collectieve sector
- 10.4 EMU-saldo en schuld

Concept Risico en informatie

Hoofdstuk 11 Risico en verzekeren

- 11.1 Risicoaversgedrag en verzekeren
- 11.2 Moral hazard en averechtse selectie
- 11.3 Particuliere verzekeringen
- 11.4 Sociale zekerheid

Hoofdstuk 12 Risico, beleggen en ondernemen

- 12.1 Beleggen in aandelen
- 12.2 Beleggen in obligaties
- 12.3 Ondernemingen en risico
- 12.4 Principaal-agentrelatie

Hoofdstuk- en paragraafindeling vwo

25

bovenbouw

Concept Welvaart en groei

Hoofdstuk 13 Inkomen en groei

- 13.1 Productie en inkomen
- 13.2 Kringloop en nationale rekeningen
- 13.3 Economische groei
- 13.4 Economische groei en welvaart

Hoofdstuk 14 Verdelingsvraagstukken

- 14.1 Het meten van de inkomensverdeling
- 14.2 Nivellering en denivellering
- 14.3 Overheidsingrijpen in de inkomensverdeling

Concept Goede tijden, slechte tijden

Hoofdstuk 15 Conjunctuur

- 15.1 Conjuncturele verschijnselen
- 15.2 Het keynesiaanse model
- 15.3 Het IS-MB-GA-model
- 15.4 Conjunctuurbeleid

Hoofdstuk 16 Werk en werkloosheid

- 16.1 Beroepsbevolking, werkgelegenheid en werkloosheid
- 16.2 Oorzaken van de werkloosheid
- 16.3 Overheidsingrijpen in de inkomensverdeling

Hoofdstuk 17 Monetaire zaken

- 17.1 Inflatie en deflatie
- 17.2 Oorzaken van inflatie en deflatie
- 17.3 Soorten geld, geldschepping en banken
- 17.4 Monetair beleid

Hoofdstuk 18 Economie internationaal

- 18.1 De betalingsbalans
- 18.2 Internationale handel
- 18.3 Wisselkoersen
- 18.4 Europese samenwerking

Doorlopende leerlijn

Vanuit de onderbouw en naar het vervolgonderwijs

Bedrijfseconomie *in Balans*

Bedrijfseconomie voor bovenbouw havo en vwo.

Hetzelfde team

Uw leerlingen kunnen gebruikmaken van lesmateriaal van hetzelfde team met een duidelijke herkenbare didactiek.

Economie Integraal vmbo

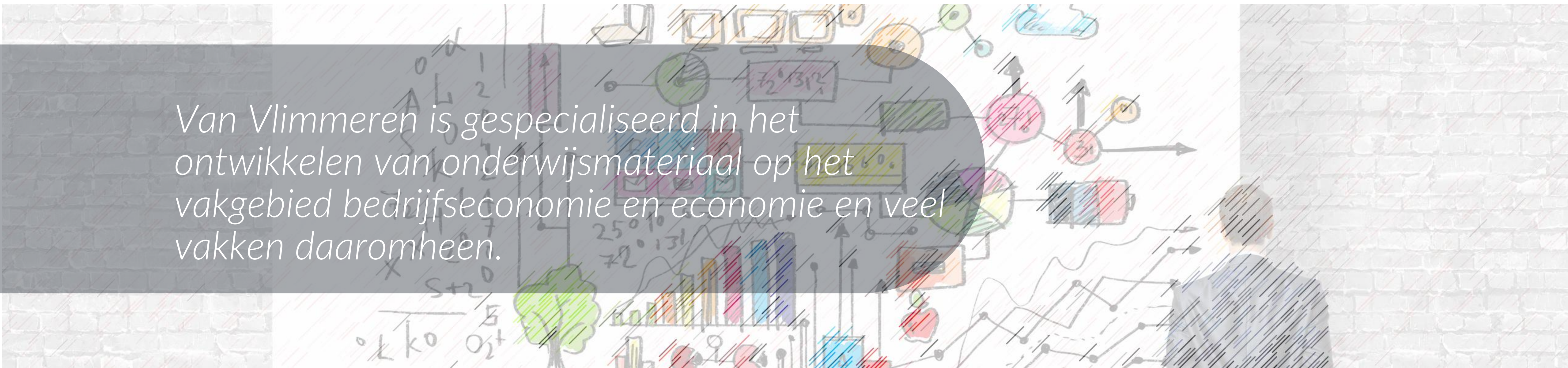
Economie voor alle leerjaren en leerwegen.

Integraal *in Balans*

(bedrijfs)economie voor onderbouw havo en vwo.

Over ons

(Bedrijfs)economie?

Van Vlimmeren is gespecialiseerd in het ontwikkelen van onderwijsmateriaal op het vakgebied bedrijfseconomie en economie en veel vakken daaromheen.

Ervaren team we werken met ervaren auteurs. Nieuwe auteurs doen ervaring op door samen te werken. Hetzelfde geldt voor het redactieteam, vormgevers, opmakers, it'ers enz.

De leeftijden variëren van 25 tot 85 en alles ertussen; juist die mix geeft een combinatie van ervaring, actualiteit, en geeft ook continuïteit.

Achtergrond van onze auteurs. De meeste auteurs komen uit de praktijk en kennen goed de vraag vanuit het bedrijfsleven, sommigen combineren dit met het geven van les of college of zijn uitsluitend werkzaam binnen het onderwijs. Soms zitten daar strijdigheden in en dat leidt tot felle discussies. Dat is alleen maar goed voor onze gedeelde passie: onderwijs.